

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ“**

ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „КОНСТИТУЦИОННОПРАВНИ НАУКИ“

**ЕВРОПЕЙСКИЯТ МОДЕЛ НА КОНСТИТУЦИОННО
ПРАВОСЪДИЕ В ХХІ ВЕК
И БЪЛГАРСКИЯТ КОНСТИТУЦИОНЕН СЪД**

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

За присъждане на образователна и научна степен „доктор“
професионално направление: 3.6 Право (Конституционно право на Република
България)

Докторант:
Райна Георгиева

Научен ръководител:
Проф. д-р Мариана Карагьозова-Финкова

гр. СОФИЯ
2021 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

[ОБ.]

[ОБ.]

[ОБ.]

[ОБ.]

[ОБ.]

[ОБ.]

[ОБ.]

[ОБ.]

[ОБ.]

I. **Обща характеристика на дисертационния труд**

1. **Актуалност и значение на темата на дисертационния труд**

Днес, сто години от създаването на първия конституционен съд, въпросът за системата за конституционно правосъдие като средство за гарантиране на върховенството на правото, демократизма и социалния мир не спира да интересува научната мисъл и обществеността. Конституционните съдилища са се доказали като средства за поддържане на конституционния правов ред и за компенсиране на някои от дефицитите на представителната демокрация. В хода на вековната си еволюция те са се легитимирали като върховни защитници на основните права и гаранци за спазването на „обществения договор“.

Конституционният съд на Република България е създаден преди тридесет години като пазител на върховенството на Конституцията от 1991 г., с която се постави ново историческо начало в развитието на българската държава, право и общество. В хода на тридесетгодишната си практика той се е легитимирал като ефективен механизъм за гарантиране на необратимостта на демократичния преход и като значим фактор в създаването на коренно различно правосъзнание и правна култура. Конституционната юрисдикция на България започва дейността си в една изключително усложнена правна обстановка, без традиции и опит, на които да се опре и в условията на нестихващи социални реформи, които намират отражение в динамичната законодателна политика. Създателите на Конституцията от 1991 г. са замислили българката система за конституционно правосъдие след анализ на добрите практики в утвърдените демокрации в света. Конституционният съд е създаден въз основа на европейския модел на конституционно правосъдие, но еволюцията и тенденциите в развитието на европейския конституционализъм се отразяват на българската система за конституционно правосъдие. Днес като, че ли българите не са доволни от своята демокрация и корупцията, и други проблеми ги карат да се съмняват в конституционния модел¹. Обещанието за промяна в Конституцията или приемането на нов Основен закон често

¹ По данни представени на конференция „ 25 години Конституция на Република България в перспективата на върховенството на правото, демокрацията и защитата на основните права?“ на 11.07.2016 г., организирана от Народното събрание на Република България, СУ „Св. Климент Охридски“ и Нов български университет.

фигурират сред списъка с предизборни обещания. Трайно в конституционната доктрина се застъпва тезата, че конституционните права не се ползват с необходимото ниво на защита. Развиват се тези за прилагането на разпръсната система за конституционно правосъдие. Днес като, че ли дебатът за непосредствената приложимост на нормите на Конституцията и за защитимостта на конституционно установените права е по-актуален от всякога. Ситуацията в България е предизвикателство и за европейския конституционализъм, който на свой ред дължи редица отговори.

Съвременните конституционни съдилища в Европа функционират в сложна политико-правна реалност. Конституционното правосъдие търпи въздействието на глобалните процеси и локални фактори като неотделима част от съвременната конституционна демокрация. Глобализацията в социално-икономическите отношения е факт. Тя се развива толкова динамично, че правните системи се затрудняват да отразят промените в обществените отношения и да предложат правова правна регулация. Глобализацията променя управлението и правотворчеството по целия свят, като води със себе си до нарушаване на традиционната йерархия на нормите и строго публичен характер на дейността по законотворчество². Конституциите традиционно съдържат правила за създаването на норми на национално ниво, за тяхната йерархия и решаване на конфликти между тях, както и механизмите за участие в създаването на източници на международното право и прилагането им на национално равнище. Днес те действат наред с множество източници на правото, които нито са им подчинени, нито те са подчинени на тях. Част от източниците на задължителни правила за поведение не се създават от държавни органи или международни организации, в които членуват държави, ами от частноправни субекти.

Първите две десетилетия на XXI век изправиха човечеството пред безпрецедентни миграционни вълни, които заеха своето място в дневния ред на конституционните юрисдикции. Така например, нарушаването на правата в Африка, Близкия Изток и Южна Азия доведе до миграционна криза за Европа през 2015 г., когато милиони потърсиха по-добър живот през границата на държави-членки. Миграционната вълна доведе до поляризация и дълбок ценностен конфликт на национално и наднационално ниво между онези, които виждат в милионите, отпразвили се към богатите северноевропейски държави, нашественици и онези, които виждат в тях нуждаещите се от помощ човешки същества. Липсата на консенсус сред политическите представители постави съдилищата на национално и наднационално ниво в ролята на арбитър по създадената ценностна дилема³.

Освен с обмена на политико-правни идеи, които отразяват принципите на конституционализма като закрила на човешките права, разделение на властите, принципа за правова държава, в условията на глобализация бързо се разпространяват и

² Auby, J., *Global Constitutionalism and Normative Hierarchies* IN: Belov, M. (ed.), *Global Constitutionalism and Its Challenges to Westphalian Constitutional Law*, Hart, 2020, p.3, p.6.

³ За пример могат да се посочат решенията на Съда на Европейския съюз по повод на квотите мигранти-С- 643/15, . С- 647/15, *Slovak Republic and Hungary v. Council of the European Union*, September 6, 2017, <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&T,F&num=c-643/15> (последно посетен на 14.11.2020 г.).

антиконституционни идеи и практики⁴, при които демократичното управление се подменя с автократско, плурализмът с популизъм, а конституцията е само фасада. През последните 5 години конституционните съдилища на Полша, Русия, Словакия и Унгария се сблъскаха с предизвикателства, които могат да послужат като пример за това негативно явление.

Наред с това от края на ХХ и началото на ХХІ век в Европейския съюз (ЕС/ Съюза) действа уникален по рода си многостепенен нормативизъм, при който функционират национален, наднационален и международен правен ред с изключително богатство на източниците на правото. Едно от проявленията на тази нормативна комплексност са международните съглашения от смесен тип, които се сключват от Съюза и държавите-членки от една страна и трети държави, от друга. Друг пример е правосъдието в областта на правата, при което по отношение на едни и същи субекти на правото се прилага паралелно каталог с правата по националната конституция, Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи и Хартата на основните права на Европейския съюз. Отношенията между националните съдилища от една страна и Съда на Европейския съюз или Европейския съд по правата на човека, от друга, са повод за въвеждането на понятието „съдебна глобализация“⁵ отвъд Океана.

Отношението между национален и наднационален правен ред и отделни отражения на процесите на глобализация дават основание за тезата на някои автори, че е налице „децентрализация“⁶ на контрола за конституционност. Поражда се въпросът дали днес промените не засягат системите за конституционно правосъдие по начин, който влияе на актуалността на теорията за основните характеристики на европейския модел. Ето защо изследването на характеристиките на европейския модел на конституционно правосъдие, на причините за това политическите елити чрез конституциите да се стремят да избегнат своите грешки и противоречия чрез въвеждането на юрисдикционен контрол за конституционност, на конституционните съдилища в Европа днес показва, че има основания миналото, настоящето и бъдещето на замисъла на Ханс Келзен да бъдат казани отново в контекста на конституционната демокрация в съвременния свят.

Дисертацията съдържа анализ на историческия опит на Европа при въвеждането на юрисдикционен контрол за конституционност. Тя дава пример за това как така идеите на един теоретик на правото се претворяват в политико-правна реалност и са актуални век след представянето им, докато, възгледите на мнозина други утвърдени и уважавани мислители не достигат до дневния ред на имащите власт да започнат промяна. В редовете, посветени на конституционното правосъдие днес, се търси отговор на въпроса дали това, което са анализирали учените, когато са извеждали и описвали европейския модел за конституционно правосъдие, е валидно и днес.

⁴ Виж повече за миграцията на антиконституционните идеи и опасностите пред конституционализма въобще в Lachmayer, K., *Countre- developments to Global constitutionalism* IN: Belov, M. (ed.), *Global Constitutionalism and Its Challenges to Westphalian Constitutional Law*, Hart, 2020, p. 81-100.

⁵ Slaughter, A.-M., *Judicial Globalization*, *Va. J. Int'l L.*, vol. 40, 2000, p. 1103 - 1112, <https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/slaughter/files/vjil.pdf> (последно посетена на 04.06.2021 г.)

⁶ Така виж 25. Comella, V., *The European model of constitutional review of legislation: Toward decentralization?*, *International Journal of Constitutional Law*, New York, Oxford University Press and New York School of Law, vol. 2, 2004/ 3.

Предлага се анализ на отношенията между Съда на Европейския съюз и отделни конституционни съдилища в светлината на европейския модел на конституционно правосъдие. Настоящата работа търси също така отговор на въпросите дали конституционната жалба има основания да се сочи като значима характеристика на европейския модел от XXI век и дали Конституционният съд на Република България се отклонява съществено от този модел.

Обсъжда се какво е мястото на една конституционна юрисдикция в градежа на европейския конституционализъм, какъв е бил замисълът на българския конституционен законодател при концептуализирането на контрола за конституционност у нас и дали единствено идеологически са причините за това да няма юрисдикционен контрол за конституционност още при действието на Търновската конституция.

Дисертационният труд е опит за очертаване на основните тенденции в развитието на европейския модел за конституционно правосъдие при съпоставянето на оригиналната теоретична конструкция на модела с днешната политико-правна реалност и като се отчита и историческия контекст, защото историята нерядко се повтаря. На набелязаните в изследването актуални проблеми са предложени възможни законодателни решения с надеждата, че тя може да допринесе за съвременния конституционен правен дебат и да вдъхнови по-нататъшното развитие на демократичния български конституционализъм. Познанието, както за добрите практики, така и за проблемите в чуждите правни системи, може да допринесе за един нов поглед към Конституционния съд на Република България. Сравнителноправното представяне на действащите конституционни съдилища в Европейския съюз допълва с актуални данни българската научна литература, тъй като през последните 10 години в голяма част от държавите на Континента са предприети конституционни и законодателни промени в областта на конституционното правосъдие.

2. Обект и предмет на научното изследване

Темата за конституционното правосъдие е разглеждана от редица български автори в различни аспекти. Настоящата дисертация е опит за актуално и цялостно, самостоятелно правно изследване на европейския модел на конституционно правосъдие и съотношението на системата за конституционно правосъдие в Република България с европейския модел.

Обект на изследването е еволюцията на европейския модел на конституционно правосъдие в контекста на съвременния конституционализъм. Както заглавието на дисертационния труд недвусмислено сочи, основна част от изложението е посветена на обекта от неговото възникване до днес.

Анализът обхваща водещи тенденции в развитието на юрисдикционния контрол за конституционност, които се проявяват още във втората половина на XX век. Като отправна точка на изследването е използван моментът на възникването му. Съвременните предизвикателства пред конституционното правосъдие за държавите, избрали централизирания модел на контрол за конституционност, не биха могли да се разглеждат напълно изолирано без представянето на съответен историческия контекст. В резултат на това изследването обхваща и края на XX век.

Възникването и развитието на конституционното правосъдие е свързано с еволюцията на модерния конституционализъм. Терминът „конституция“⁷ и правнонормативното уреждане на политиката и публичната власт са съществували далеч преди възникването на конституционализма⁸. За конституция в модерния смисъл на това понятие обаче може да се говори едва след края на XVIII в., поради което в предмета на настоящото изследване не попадат първите опити за контрол върху нормативни актове за съответствието им с по-висше право от Античността до днес. Акцентът е върху конституционното правосъдие в контекста на модерния конституционализъм, което възниква в края на XIX в. и е въведено след Втората световна война в глобален мащаб.

Въпреки формулировката на заглавието „през XXI век“, изследването не обхваща целия век, осемдесет години от който предстои тепърва да изтекат. Времето параметри, в които се вмества изследването, е периодът между края на XX и началото на XXI в. до днешни дни. В първата историческа част се споменават явления и процеси от края на XVIII в. до началото на XX в., тъй като развитието на конституционното правосъдие е иманентно обвързано с това на модерния конституционализъм. Отделено внимание на практиката преди и непосредствено след решението по делото *Марбъри срещу Медисън* от 1803 г. е в рамките на минимално необходимото за целите на изследването, като се избягва пространен анализ на американското конституционно правосъдие.

Генезисът на българския конституционализъм в модерния смисъл на това понятие е свързан с приемането на Търновската конституция от 1879 г., а конституционното правосъдие е въведено за първи път у нас с Конституцията от 1991 г. Без да се пренебрегва предшестващото развитие на идеята за юрисдикционен контрол за конституционност в българската научна доктрина вниманието е съсредоточено върху изследването на съответствието на българския Конституционен съд с еволюиращия европейски модел.

Европейският модел на конституционно правосъдие е възприет в редица държави извън Стария континент. Той е установен в държави в Африка, Южна Америка и Азия. В Европа малък брой от националните правни системи са последвали американския модел на конституционно правосъдие или принадлежат към семейството на т. нар. „смесен модел“, при който са съчетани елементи на централизирания, концентриран и дифузия контрол за конституционност. Сравнителноправното изследване не обхваща всички държави и конституционни юрисдикции, които принадлежат към него. Настоящото изследване предлага анализ на конституционното правосъдие в рамките на държавите от Европейския съюз.

Централно място в предмета на изследване заема мястото на българския Конституционен съд в съвременния европейски модел за конституционно правосъдие. От една страна, позитивноправната уредба на контрола за конституционност в България е съпоставена с теоретичните изводи за понятието за европейски модел за конституционно правосъдие. От друга, е разгледана практиката на Конституционния съд

⁷ Танчев, Е., Белов, М., Сравнително конституционно право, С., 2009, с. 80-83.

⁸ Grimm, D. The Achievement of Constitutionalism and its Prospects in a Changed World, In: Petra Dobner, Martin Loughlin (ed), *The Twilight of Constitutionalism?*, Oxford University Press, 2010, p. 5.

и на други институции в лицето на общите за всички конституционни съдилища предизвикателства, породени от глобализацията на ХХІ век.

3. Използвани методи на научно изследване

В дисертационния труд преобладават качествените методи на изследване. Количествените методи присъстват под формата на обобщени изводи за брой държави, в които се наблюдава дадено явление, брой срещания в мотивите на решенията на Конституционния съд на Република България на определени ключови думи, брой искания от даден сезиращ субект сумарно и по години. Наред с готови статистически данни, са изготвени авторски количествени изводи въз основа на пълно преброяване в правноинформационни бази данни с всички актове на Конституционния съд.

Историческият метод на изследване е застъпен основно в глава I и глава III с цел представяне на конституционното правосъдие в контекст, изясняване на основанията и предпоставките за възникване на контрола за конституционност въобще и конкретно на първите концентрирани системи за конституционно правосъдие.

Широко приложен е нормативният метод, доколкото изследването взема предвид правната уредба на конституционните съдилища в конституциите на държавите, законите, с които се детайлизира конституционната уредба, и правилниците на съответните юрисдикции. Основен метод на изследване в глава I и II е сравнителноправният. Приложен е функционалният сравнителноправен метод с насоченост към взаимодействието между конституционните юрисдикции и съдилищата с обща компетентност или други юрисдикции. Формално-юридическите методи и философските методи индукция, дедукция, анализ и синтез допълват посочените методи на изследване.

Моделирането до голяма степен е основано на общи за формалната логика конструкции, като отношението между род и вид. В правото то почива на „идеалния тип“ на Макс Вебер. В сравнителното конституционно право моделът е самостоятелен метод на научно изследване, при което се извеждат най-същностните характеристики на предмета на изследване. В конкретния случай значението на модела като метод на сравнителноправно изследване, почиващ на „идеалния тип“ има ключово значение за дисертационния труд и позволява нов прочит на утвърдените в конституционноправната наука тези за европейския модел на конституционно правосъдие. В контекста на отношенията между конституционните юрисдикции с други институции на държавно и наднационално ниво е използван и системен анализ.

4. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от списък със съкращения, въведение, три глави и изводи. Главите са разделени на параграфи (раздели). Непосредствено след съдържанието е включен списък със съкращенията, а след изводите са поместени приложения и библиография. Приложенията се състоят от 4 таблици и един списък по години. Таблиците съдържат сравнителноправна информация по държави съответно за състава и мандата на конституционните съдилища, предварителен и последващ нормен контрол за конституционност, достъпа до конституционно правосъдие и „другите“ правомощия. Целта на таблиците е да илюстрират и подкрепят изводите от основното изложение, както и да се съкрати обемът на основния текст. Списъкът е опит за изчерпателно изброяване на решенията и определенията, в които се споменава правото

на ЕС до 2017 г. Дисертационният труд е в обем от 266 страници при шрифт 14, Times New Roman, разредка 1.15. Има 650 бележки под линия.

5. Библиография и източници

Библиографията се състои от 298 източника. На чужд език са 162 от тях. Използваната научна литература е на български, руски, английски, френски, немски и италиански езици. Съчиненията на немски и италиански езици са използвани в превод. От ключово значение е преводът от немски език на съчинението на Георг Йелинек „*Ein Verfassungsgerichtshof für Österreich*“ от 1885 г.

Използвани са първични научни източници - нормативни актове (предимно Конституции и закони), съдебна практика, стенограми от законодателния процес по създаването и изменението на действащата Конституция на Република България. Вторични източници на научно познание са основа на изследването най-вече там, където се обсъждат специфики на чужди правни системи.

Използвани са данни от отговори на официални запитвания до държавни органи, каквото е искането за достъп до обществена информация досежно броя на уведомления по чл. 15 от Закона за съдебната власт (ЗСВ) до Върховния административен съд, Върховния касационен съд и главния прокурор⁹.

В изложението са цитирани и обсъдени решения на конституционните юрисдикции в разгледаните държави - Австрия, Белгия, България, Германия, Естония, Испания, Италия, Кипър, Латвия, Литва, Полша, Португалия, Румъния, Словакия, Словения, Унгария, Франция, Хърватска, Чехия. Цитираната практика е използвана в превод на един от работните езици на докторанта, като предимно са използвани официални сборници с преведена на английски език практика, публикувани от самите конституционни юрисдикции, базите данни CODICES на Европейската комисия за демокрация чрез право, до която данните се подават отново от самите конституционни юрисдикции и официалните Интернет страници на юрисдикциите. Научното дирене неизбежно се основава и на практиката на Съда на Европейския съюз и Съда по правата на човека. В бележките под ред са посочени адреси на електронни източници.

II. Изложение на основните тези, застъпени в дисертационния труд

Във въведението са разгледани значението и актуалността на темата, обекта и предмета на изследване, методологията и използваните източници, направени са предварителни терминологични бележки за „конституционен съд/конституционни съдилища/КС“, „конституционно правосъдие и правораздаване“, „европейски модел“ и описана в синтезиран вид структурата на изложението.

В първата част на въведението, посветена на значението и актуалността на темата, са представени предизвикателствата пред съвременното конституционно правосъдие, които обосновават актуалността на темата. Дава се пример с използването в правната теория на термини като глобален конституционализъм¹⁰, дифузирано управление,

⁹ Съответно до ВАС с вх. № 14798/10.09.2018 г., до ВКС с вх. № ЗДОИ - 16/13.07.2018г., до главния прокурор с вх. № 3279/10.09.2018 г.

¹⁰ Auby, J., *Global Constitutionalism and Normative Hierarchies* IN: Belov, M. (ed.), *Global Constitutionalism and Its Challenges to Westphalian Constitutional Law*, Hart, 2020, p. 11.

глобално гражданско общество, глобално управление¹¹, „пост- етатистки“ държавен ред¹². Очертават се проблемите пред националните държави и правото в условията на глобализация, свързани с икономическите им граници, влиянието на големите мултинационални компании, динамиката в отношенията, която затруднява законодателя, усложненията в системата от източници на правото, сред които днес присъстват и такива, които не са приети от публични институции, обмена на антиконституционни идеи и практики, който протича паралелно с този на добри практики за отстояване на демокрацията чрез правото, миграционните вълни и ценностните конфликти пред които се представят демократичните общества. Дават се конкретни примери с блокирането на дейността на Конституционния съд на Словакия, с реформите в конституционното правосъдие в Унгария и Полша, които породиха основателни съмнения в тяхната правост и легитимност, с последните изменения в Конституцията на Руската федерация и Закона за конституционния съд, които позволяват да се прекрати предсрочно мандата на конституционните съдии не от Конституционния съд, а от Съвета на федерацията, председателствуван от президента.

Обсъдени са допълнителните усложнения, произтичащи от уникалната по реда си многостепенна правна система в Европа, при която действа уникален *sui generis* правопорядък на ЕС, национален правен ред и международен правен ред, част от който е Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи.

Глава I

ЕВРОПЕЙСКИЯТ МОДЕЛ ЗА КОНСТИТУЦИОННО ПРАВОСЪДИЕ ДО НАЧАЛОТО НА XXI ВЕК

Глава I има за предмет възникването на европейския модел. Тя представя европейския модел за конституционно правосъдие в исторически, политико-правен и теоретичен контекст. В тази част се разглеждат основните исторически проявили се на национално ниво предпоставки, за възникването на конституционното правосъдие като явление и за пораждането на необходимост от въвеждането на конституционно правосъдие като юрисдикционно средство за утвърждаване и поддържане на върховенството на правото. Времето и еволюцията на понятията за конституция и федерализъм могат да покажат дали Старият континент отново не се проявява като люлка на цивилизацията и създава прототип на модел за едно основано на правото управление отвъд границите на държавата. Анализът на предпоставките за възникването на конституционно правосъдие на национално ниво може да послужи като основа за по-нататъшна оценка на перспективите за развитие на конституционно правосъдие на наднационално и международно равнище. В същата глава е представен анализ на изведените през XX век в доктрината характеристики на европейския модел за конституционно правосъдие, което позволява съпоставка с изискванията на конституционната правова държава днес, която е направена в глава II. Аналитичното

¹¹ Виж например, Балтанджиева, Р., Тодоров, И., Взаимодействие между европейското и българското административно право, София, Сиела, 2012 г. с. 288- 300; Peters, A., Global Constitutionalism.- In: Gibbons, M. (ed). The Encyclopedia of Political Thought. Wiley, 2015,р. 1-4; Белов, М., Българската конституционна идентичност, София, Сиби, 2017, с. 111- 120.

¹² post-etatique- преводът е мой. Виж Badie, B., Vidal, D. (ed.), Qui gouverne le monde? L'Etat du monde, La Découverte, Paris, 2017, p.63.

представяне на съществени моменти от възгледите на Ханс Келзен показва, че той не е бил противник на идеята за закрила на основните права и дори обсъжда в изследванията си целесъобразността на въвеждането на *actio popularis*. Възгледите от доктрината за конституционното правосъдие, които са развити през втората половина на XX век, позволяват извеждането на онези същностни негови характеристики, които, независимо от отделните национални специфики, дават основание да се отнесат значителна част от националните конституционни юрисдикции към европейския модел.

§ 1. Исторически бележки

В този параграф се представя въвеждането на конституционното правосъдие, осъществявано от нарочен конституционен съд, в исторически контекст.

Представя се делото Марбъри срещу Медисън- повода за сезиране на Върховния съд, мотивите и диспозитива на решението, отзвукът от него. Представена е сложната политико-правна обстановка, в която е постановено решението, включително споровете за това кой има последна дума при тълкуване на Конституцията, отказите на щата Верджиния и Кентъки да признаят законодателната власт на Конгреса, остропротивопоставяне между федералисти и антифедералисти, което е заплашвало цялостта на младата федерация.

В тази част са представени и подложени на изследване опитите за въвеждане на конституционно правосъдие в Европа до 1920 г.. Тук попадат решението на съдията сър Едуард Коук по делото доктор Бонъм от 1610 г., предложението на Емануел Сийес предлага за създаването на конституционно жури (*Jury Constitutionnaire*) и действието на създадения през 1799 г. „Сенат пазител“ (*Sénat Conservateur*). Като пример е даден и проектът за конституция на Партенопейската република, която предвижда Върховен трибунал да следи за конституционността на законите. Обсъдени са системите за конституционно правосъдие по Франкфуртската конституция от 1848 г., Ваймарската конституция от 1919 г., Конституцията от 1867 г. на Австро-Унгарската империя.

Специално внимание е отделено на есето на Георг Йелинек, в което се призовава за създаването на Конституционен съд на Австрия и реализацията на идеята от двама негови студенти по право - Карл Ренер, който е първият канцлер на новата австрийска република и Ханс Келзен, на когото Ренер поверява да изготви първите проекти за конституция на Австрия.

§ 2. Предпоставки и фактори за въвеждане на европейския модел за конституционно правосъдие

В тази част по аналитичен път са изведени предпоставките, разбирани като предварително условие, за съществуването на конституционно правосъдие. Аргументирана е връзката им преди всичко с развитието на модерния конституционализъм.

Изведени са факторите, разбирани като условие, като съществено обстоятелство за въвеждането и развитието на европейския модел на конституционно правосъдие. За разлика от предпоставките те са свързани с „прагматични“ съображения¹³ като съдебната структура и процедури, липсата на аналог на прецедентното право и обвързващия съдилищата принцип *stare decisis*, специфичната нагласа на континенталните съдии като административни служители, които „просто изпълняват закона“ и са повлияни от идейни

¹³ Карагъзова-Финкова, М, цит. съч. Американският..., с. 112 и сл.

възгледи, като този за съдържанието на принципа за разделение на властите и за правова държава. Застъпва се, че в същината си повечето фактори довели до отхвърлянето на американската система за конституционно правосъдие могат да се изведат от различията в англосаксонската и континенталните правни системи.

§ 3. Теоретичната конструкция на Ханс Келзен за конституционно правосъдие

В синтезиран вид са изложени възгледите на Ханс Келзен като учен и член на първия състав на Конституционния съд на Австрия за това как следва да бъде организиран и да действа един конституционен съд. От основно значение в тази част на дисертационния труд са изложените в „*La garantie juridictionnelle de la Constitution*” от 1928 г.¹⁴, възгледи, допълнени с тези на Ханс Келзен и от други изследвания.

Разгледан е историческият опит с въвеждането на първите конституционни съдилища. Разгледани са изведените от В. Маклаков и проф. Е. Танчев поколения конституции.

По аналитичен път са изведени вълни на засилено въвеждане на системи за конституционно правосъдие, в които действа специална, специализирана конституционна юрисдикция. Първата вълна обхваща периода до Втората световна война. Представени са конституционните съдилища в Австрия и Чехословакия от 1920 г., предвиденият в Конституцията на Испания десет години по-късно Трибунал за конституционни гаранции (*Tribunal de Garantias Constitucionales*) и Конституцията на Ирландия от 1922 г., която възлага „такъв контрол като изключително правомощие на Върховния съд“¹⁵.

Вторият период, който е обоснован е този между 1949 и 1960 г., когато за пръв път започват дейността си конституционните съдилища на Германия, Италия и Франция.

Третата вълна обхваща 70-те и 80-те години на ХХ в., когато в Европа след разпадането на авторитарните режими Испания, Португалия и Гърция въвеждат изрично конституционни юрисдикции като гарант на демократичната промяна. В тази вълна попадат Кипър и Малта. Обсъдени са опитите за въвеждане на извънпарламентарен контрол за конституционност в някогашния, т.нар. „социалистически блок“.

Аргументира се, че четвъртата вълна е от края на ХХ в., когато след падането на Берлинската стена новите демокрации без изключение избират европейския модел за контрол за конституционност.

Отстоява се, че аналитичното съпоставяне между теорията на Келзен и първите прототипи на конституционната юрисдикция дава основание за извода, че не е налице пълно съвпадение между тях. Първите конституционни съдилища не успяват да разгърнат пълния си потенциал поради ограничения кръг сезиращи субекти и краткото историческо време, в което функционират до разгара на Втората световна война.

Практиката в зората на широкото възприемане на централизирания, концентриран контрол налага виждането, че не следва да се залага изключително само на абстрактния преглед за конституционност и на ролята на един конституционен съд като политически арбитър. Както ще се види и в следващата част, посветена на европейския модел през ХХI век, разсъжденията на известния преди всичко като позитивист учен са визионерски.

Обосновава се, че вълните при установяването на конституционно правосъдие следват съществени изменения в общественно-политическия живот, а от там и в

¹⁴ Kelsen, H., *La garantie Juridictionnelle de la Constitution*, 44 R.D.P=197, 1928.

¹⁵ Друмева, Е., цит. съч., Конституционно..., с. 559.

конституционния правен ред. Контролът за конституционност по принцип се въвежда след промени във формата на държавно управление в посока към укрепване на демокрацията.

§ 4. Характеристиките на европейския модел според теорията на XX век

В този параграф са разгледани понятието за „модел“ и моделът като метод на сравнителноправно научно изследване. Подложени са на анализ теоретичните виждания за характеристиките на европейския модел на конституционно правосъдие и е предложен авторски прочит на най-съществените характеристики на един съд, за да се приеме, че е конституционен съд в система за централизирано, концентрирано конституционно правосъдие.

В частта, посветена на моделите на конституционно правосъдие като метод на научно изследване, е проследен етимологическият произход на термина, изследвана е теорията на Макс Вебер за целта на моделирането и начина конструиране на идеален тип. Обоснован е европейският модел като идеален тип конституционно правосъдие. Разгледани са други теоретични модели на конституционно правосъдие и са отхвърлени като по-скоро представляващи класификации и типологии.

При разглеждане на научните възгледи от XX век за европейския модел са изведени „пред скоби“ повтарящите се в научната литература характеристики. Представени са в синтезиран вид възгледите на Мауро Капилети и Луи Фаворьо, които първи предлагат обстоен анализ на европейския модел на конституционно правосъдие. Съпоставени са с теоретичните виждания на съвременни учени конституционалисти. Като дискуссионен въпрос е посочен въпросът за специфичното място на специализираната конституционна юрисдикция по европейския модел в разделението на властите. Изложени са тезите на проф. Е. Друмева и проф. Г. Близнашки по този въпрос и е предложено авторско виждане по въпроса. Застъпва се, че централизираният, концентриран характер на контрола, разбира се като право на един единствен орган в рамките на държавата на „последна дума“ по въпроса за конституционността на закона е същностна характеристика на европейския модел, която произтича от мястото на конституционната юрисдикция в разделението на властите като „негативен законодател“ и тези характеристики определят принадлежността към европейския модел, от една страна, и от друга страна, водят логически до другите характеристики. Отстоява се тезата, че отношенията с редовните съдилища, част от съдебната власт, са такива на сътрудничество в рамките на системата за конституционно правосъдие, в която участват правозащитни органи и институции, всяка от които е призвана да брани върховенството на Конституцията, но с различни средства. Изложени са аргументи в полза на тезата, че отношенията с позитивния законодател са такива на сътрудничество. Отделено е внимание на ролята на един конституционен съд в демократичния дискурс.

Глава II

ЕВРОПЕЙСКИЯТ МОДЕЛ В НАЧАЛОТО НА XXI ВЕК

Глава II предлага поглед от общото, такова, каквото е изведено при моделирането на контрола за конституционност, към частното, към отделните конституционни юрисдикции като конкретни проявления на европейския модел на конституционно правосъдие. В нея се разглежда позитивноправната уредба на конституционното правосъдие в избраните държави, актуалността на разбирането за европейски модел за конституционно правосъдие и мястото на конституционния съд в европейското правно

пространство. Последният раздел подлага на тест европейския модел в контекста на наднационалния конституционализъм.

В глава II е развит сравнителноправен анализ на конституционни юрисдикции от 18 европейски държави, основан на актуализирани към септември 2020 г. данни. С него дисертационния труд се вписва в съвременния научен дебат. Освен работа с конституциите и законите, отнасящи се до конституционното правосъдие в изследваните държави, разработването на тази глава отчита практиката на изследваните конституционни юрисдикции, систематизирана и подбрана в два вида сравнителноправни сборници: преведените от конституционните юрисдикции сборници с тяхна практика и сборниците от поредицата *Constitutional law of the EU member states*. Обсъждат се отделни статии, решения, представени на английски или френски език от самите конституционни юрисдикции и публикувани в базата данни на Комисията за демокрация чрез право (Венецианската комисия) в Интернет, както и почерпени от Интернет страниците на конституционните юрисдикции нормативни актове, относими към организацията на контрола за конституционност. Стремежът тук е информацията по държави да се представи в оптимален вид, така че да позволи сравнителен анализ и преценка на актуалността на оригиналната теоретична конструкция на европейския модел за конституционно правосъдие днес.

Основната поддържана в глава II теза е, че концепцията за европейския модел не е загубила своята актуалност, но в хода на съпоставката ѝ със съвременната реалност проличава тенденция към нейното обогатяване в резултат на новите функции, с които са натоварени пазителите на националните конституции в XXI век. Отстоява се позицията, че тенденцията към засилване на закрилата на конституционните права е обща за конституционализма въобще, а не само за страните, възприели европейския концентриран модел на конституционно правосъдие. Приема се, че визията на Ханс Келзен за мястото на един конституционен съд в разделението на властите като „негативен законодател“ е валидна и днес. Конституционните съдилища са участници в законодателния процес, поради което промените в източниците на правото и йерархията на нормите в европейското правно пространство се отразява на тяхната дейност.

В тази част от дисертацията се обсъжда хипотезата, че контролът за конституционност по европейския модел на конституционно правосъдие продължава да е централизиран, концентриран. Изследва се и хипотезата, че потенциалът за конфликтност в отношенията между конституционните съдилища и Съда на Европейския съюз не се дължи на битка за власт, за суверенитет, колкото на чисто организационни и структурни различия, които налагат познаването и съобразяването с европейския модел за конституционно правосъдие. Предложен е анализ на конституционното правосъдие въз основа на представените в синтезиран вид данни за онези държави-членки, чиято система за конституционен контрол спада към европейския модел. Моделът е разгледан от различни ракурси с оглед на предизвикателствата пред съвременния конституционализъм, свързани с глобализацията. За набелязаните в хода на изследването проблеми са предложени и обосновани възможни решения от законодателен и политико-правен характер.

§ 1. Позитивноправна уредба на модела в XXI век

По аналитичен път е обоснован изборът на точно тези 18 държави-членки на Европейския съюз като съвременни представители на европейския модел за конституционно правосъдие. Преценката на актуалността на теорията за европейския модел, очертана в доктрината през XX век, налага сравнение между основните

характеристики на модела, от една страна, и съвременния позитивно правен облик на конституционните юрисдикции, от друга. Затова са набелязани критерии за сравнение, анализът на които позволява да се стигне до самостоятелен извод по предмета на научното изследване. Въз основа на анализа от предходната глава, конституционните юрисдикции се съпоставят по следните критерии:

- правна уредба на институцията за юрисдикцио контрол за конституционност;
- систематично място на разпоредбите за конституционната юрисдикция в или извън главата, посветена на съдебната власт;
- централизиран, концентриран характер на контрола за конституционност;
- сезиращи субекти;
- упражняване на абстрактен контрол;
- допълнителни правомощия;
- най-често упражнявано правомощие;
- ефект на решенията на конституционните юрисдикции, който по правило е *erga omnes* и *ex nunc*;
- състав и мандат на конституционните юрисдикции.

Изследван е и въпросът за конституционния съд като „негативен законодател“ в избраните 18 държави.

Приема се, че разглеждани през призмата единствено и само на конституционното право и във вътрешноправен план, конституционните съдилища и днес са специализирани органи на централната власт, които осъществяват абстрактен контрол за конституционност, имат монопол върху „последната дума“ при произнасянето по въпроса за съответствие на действащите закони с Конституцията, биват сезирани от публични институции и отделни физически или юридически лица с пряко засегнат от противоконституционен акт интерес и чиито решения по правило имат юридическа сила *erga omnes* и действат занапред. Застъпва се, че с усложнението в системата от източници на правото се забелязват и усложнения в конституционното правосъдие. Отстоява се, че засилената закрила на правата не е тенденция в развитието на европейския модел на конституционно правосъдие, а тенденция в развитието на европейския конституционализъм въобще. Тази тенденция намира различен израз в концентрираните и разпръснатите системи за конституционно правосъдие.

§ 2 Конституционният съд в европейското правно пространство през ХХІ век

Изследвани са основните допирни точки между националния и наднационалния правен ред през призмата на основния предмет на настоящото изследване, а именно - европейския модел на конституционно правосъдие. Изследва се отражението върху централизираният, концентриран модел на конституционно правосъдие на паралелното действие правопорядъка на ЕС и Европейската конвенция за правата на човека, чието функциониране се гарантира чрез самостоятелни системи за правосъдие, на върха на които са поставени съответно Съда на Европейския съюз (СЕС) и Съда по правата на човека (ЕСПЧ). Представен е дебатът за правната природа на СЕС и ЕСПЧ като конституционни юрисдикции. Изследвани са предизвикателствата пред националните системи за конституционно правосъдие. В тази част дисертационният труд обсъжда практиката на ЕСПЧ, на СЕС и на конституционни юрисдикции, както и съвременни научни изследвания.

Анализира се взаимодействието на конституционните юрисдикции с международния правен ред в областта на правата в светлината на ЕСПЧ и с уникалният правопорядък на ЕС. Изследва се участието на националните конституционни юрисдикции в развитието на правото на ЕС. Отстоява се, че конституционните съдилища не са загубили своето значение, нито „последната дума“ при решаването на въпроса за конституционност на закона с правен ефект на решението *erga omnes*. Самостоятелно място е отредено на съдебния диалог по повод на чл.267 от Договора за функциониране на Европейския съюз.

Застъпва се, че в европейското правно пространство конституционните съдилища заемат специфично място като участници в система от баланси и противотежести. Аргументира се, че споделяйки общата роля по опазване на основните права от всяка политическа власт, юрисдикциите - национални конституционни съдилища, ЕСПЧ и СЕС се държат една друга нащрек и си противостоят в случай на отклонение от общата цел. Поддържа се, че взаимодействието на СЕС с конституционните съдилища по повод пределите на правото на ЕС и неговия примат показва еволюцията на централизирания контрол за конституционност, при която конституционните юрисдикции упражняват нова функция - по участие в изграждането на европейския наднационален конституционализъм. Отхвърля се тезата, че монополът на един конституционен съд е разбит, че теоретичната конструкция на Келзен е загубила актуалността си днес. Приема се изводът, че дейността на конституционните съдилища се е дообогатила с нови функции като юрисдикция, част от правната система на ЕС.

Глава III

БЪЛГАРСКИЯТ КОНСТИТУЦИОНЕН СЪД

В последната глава е разгледан българският опит с контрола за конституционност. В нея теорията от глава I се среща с анализ на изводите от глава II. В глава III се преминава през историята, теорията и практиката, за да се стигне до съпоставка с европейския модел такъв, какъвто той е днес. Изведени са собствени статистически данни и са изложени факти от отговори по запитвания до държавни органи с роля в контрола за конституционност. Обсъдена е практика на съда по правата на човека с пряко отношение към българската система за конституционно правосъдие. Направени са аргументирани предложения *de lege ferenda* за промяна на действащата нормативна рамка за целите на оптимизацията на конституционното правосъдие у нас, черпейки идеи от чуждия опит.

Изложени са идеите на утвърдени наши учени от началото на XX век. Те звучат особено актуално днес и впечатляват с осведомеността на авторите за актуалните движения в други страни далеч преди появата на Интернет. Разгледаните в тази глава съчинения показват зародиша в България на конституционното правосъдие като идея, която се е превърнала в конституционна реалност през 1991 г.. На анализ са подложени стенографските протоколи от Великото народното събрание и комисията, на която е поверен контролът за конституционност при изготвянето и приемането на Конституцията от 1991 г.. В синтезиран вид е представена визията на участниците в конституционния законодателен процес. Съвременната система за контрол за конституционност в България е съпоставена по схемата на глава I с разгледаните в глава II съдилища и е разгледано, мястото на българския Конституционен съд спрямо европейския модел днес. Съществено внимание е отделено на практиката на Конституционния съд.

§ 1. Идеята за конституционно правосъдие в държавноправната история на България

Разгледани са опитите за въвеждане на извънпарламентарен контрол за конституционност. Застъпва се, че идеята за създаване на конституционен съд или възприемането на възможността за осъществяването на контрол за конституционност от редовните съдилища не е чужда на българските правници и учени до Втората световна война. Изследват се изготвянето и обсъждането на руският проект за Органически устав, в който е предвидено създаването на Държавен съвет. Представят се причините за отхвърлянето на идеята за създаването на извънпарламентарен юридически контрол за конституционност. Обсъжда се внесеният в Народното събрание от правителството през 1883 г. проект за изменение и допълнение на Търновската конституция, който предвижда компетентност на съдилищата по контрол за конституционност. Изследва се конституционноправната доктрина от времето на Търновската конституция, влиянието на идеите на френски учени конституционалисти върху българската конституционноправна доктрина и нейното отражение в практиката на Върховния касационен съд¹⁶ (ВКС) и на Върховния административен съд¹⁷ (ВАС).

Специално внимание е отделено на доктриналните становища на проф. Стефан Киров, проф. Стефан Баламезов, проф. Любомир Владикин, проф. Венелин Ганев и акад. Петко Стайнов.

Предложено е изследване на проектите на конституция, предвиждащи юрисдикционен контрол за конституционност до 1947 г. и в периода 1989 -1991 г., когато е приета сега действащата Конституция на Република България.

Поддържа се, че идеята за въвеждането на извънпарламентарен контрол за конституционност се ползва с широка подкрепа сред правниците на Царство България, но не ѝ достига исторически шанс, за да се превърне в правна реалност. Застъпва се, че идеите на представителите на българската правна доктрина от началото на XX век за юрисдикционен контрол за конституционност се възраждат през периода 1990-1991 г., когато Седмото Велико народно събрание изработва и приема новата Конституция на Република България.

§ 2. Система на конституционно правосъдие според Конституцията на Република България от 1991 г.

В първата част на този параграф е изследван замисълът на конституционния законодател в дебатите във Великото народно събрание. Изводите тук почиват на анализ на стенографските протоколи. Поддържа се, че въвеждането на американски модел за конституционно правосъдие никога не е бил на дневен ред в хода на обсъждането и приемането на Конституцията от 1991 г. Застъпва се, че още през 1990 г. във фокуса на „бащите“ на българския Основен закон е била закрилата на човешките права и конституционните права на българските граждани.

Във втората част на този параграф се прави характеристика на конституционното правосъдие в Република България. Извеждат се основни принципи, върху които е изградена системата за конституционно правосъдие в България - колегиалност,

¹⁶ Решение № 952 от 28.12.1925 г. на III углавно отделение на ВКС. - Адвокатски преглед, год. VI., 1926 г./ бр. 12, с. 94.

¹⁷ Решение № 1 от 1922 г. на ВАС. - Седмичен юридически вестник „Право“, книга VI, бр. 19, с. 222.

експертност, независимост и безпристраност, отчетност, публичност, континуитет. Предлагат се предвиждането на възможност съдиите, които са служили по заместване по-малко от три години, да могат да бъдат номинирани еднократно за пълен мандат. Предлага се предвиждането на юридически гаранции за продължаване на дейността на Конституционния съд в случай на политическа криза при изтекъл мандат на четирима конституционни съдии по аналогичен с австрийската система за конституционно правосъдие начин. И двете предложения *de lege ferenda* включват изменението на конкретна разпоредба и предлагат нейна редакция.

В третата част на този параграф е направено изследване на съотношението на системата за конституционно правосъдие в Република България с европейския модел. Използвани са критериите от глава II по огледален начин. Разгледана е правната уредба на контрола за конституционност, правомощията на Конституционния съд, юридическата сила на актовете на Конституционния съд, централизираният, концентриран характер на контрола за конституционност, състава и мандата на конституционната юрисдикция и ролята ѝ на „негативен законодател“. По всеки един от критериите българската конституционна юрисдикция е сравнена с обобщените изводи от глава II и правната уредба на отделни държави. Обосновава се изводът, че Конституционният съд е специална, специализирана юрисдикция за контрол за конституционност на законодателните актове, чиито решения по правило действат занапред и спрямо всички. Застъпва се, че сътрудничеството с редовните съдилища в рамките на националната система за конституционно правосъдие не променя концентрираният характер на контрола, нито отнема правото на „последна дума“ на Конституционния съд. Изследва се практиката по конституционни дела в подкрепа на тезата за ролята на Конституционният съд като „негативен законодател“.

В четвъртата част на този параграф е изследвано мястото и ролята на българският Конституционен съд в европейското правно пространство. Предлага се обстоен анализ на практиката на българската конституционна юрисдикция, в която се черпят аргументи от правото на ЕС. Поддържа се, че правото на ЕС има ефект във вътрешния конституционен правен ред чрез предприетото изменение и допълнение на Конституцията, по повод на присъединяването на Република България към ЕС, самият факт на присъединяване към ЕС и чрез практиката на Конституционния съд на Република България. Застъпва се, че конституционната юрисдикция „отваря“ националния правен ред към правопорядъка на ЕС и международното право. Поддържа се, че макар досега Конституционният съд да не е отправял преюдициално запитване до СЕС, в редица негови актове тълкуването е съобразено с правото на ЕС и се отчита практика на СЕС. Прави се аргументиран извод, че чрез практиката си Конституционният съд на Република България извежда конкретни правни норми от разпоредбата на чл. 4, ал. 3 от Конституцията и допринася за изясняването на отношението между българския национален правен ред. Застъпва се тезата, че КС е деен участник в международните мрежи за неформален диалог между конституционни юрисдикции.

Изводите са самостоятелен дял, който почива на цялостния анализ в предходните глави. Те обобщават заключенията по глави и раздели в дисертационния труд.

III. Основни приносни моменти на дисертационния труд

Дисертацията е опит за съвременно цялостно самостоятелно научно изследване на европейския модел на конституционно правосъдие, чиито основни приносни моменти могат да бъдат представени, както следва:

- Изведени са аналитично вълни на засилено въвеждане на централизиран, концентриран юрисдикционен контрол за конституционност и са съпоставени с поколенията конституции и вълните на демократизация в Европа, по начин който показва функционална връзка между конституционното правосъдие и демократичния конституционализъм.

- Понятието за „модел“ е разгледано през призмата на моделирането като метод на сравнителноправно изследване, което е позволило нов прочит на научните съчинения, в които се изследва европейския модел на конституционно правосъдие (като се започне от Шарл Айзенман, Мауро Капилети и Луи Фаворьо до съвременните изследователи конституционалисти).

- Въз основа на теоретичните възгледи за характеристиките на европейския модел и на анализ на опита по въвеждането на конституционно правосъдие в Европа по европейския модел през XX век е изведено и аргументирано самостоятелно понятие за система за конституционно правосъдие и за същностните характеристики на европейския модел на конституционно правосъдие. Извеждането на същностните характеристики позволява съпоставка със съвременните конституционни съдилища за целите на преценката дали те съответстват на европейския модел на конституционно правосъдие и в каква степен.

- Проведен е сравнителноправен анализ на конституционните юрисдикции в Европейския съюз днес като се привеждат аргументи в полза на тезата, че европейският модел на конституционно правосъдие се е съхранил в хода на вековната си еволюция, но е претърпял изменения като проявление на общи за европейския конституционализъм тенденции.

- Изследвана е динамиката в отношенията на конституционните съдилища със Съда на Европейския съюз и Съда по правата на човека през призмата на конституционното правосъдие. Повечето изследвания разглеждат този въпрос от гледна точка на правото на ЕС или на международното право, което не позволява той да бъде разгледан пълно и всеотраслено. В резултат на този подход се стига до извода, че конституционните съдилища са участници в уникална система от баланси и противотежести в рамките на европейското правно пространство.

- Проведено е задълбочено изследване на системата за конституционно правосъдие в Република България, основано на анализ на стенографските протоколи от Великото народно събрание, правната уредба и практиката на Конституционния съд.

- Взима се отношение по актуални съществени за конституционното правосъдие в България въпроси, като участието на съдилищата в системата на конституционно правосъдие, действието във времето на решенията на Конституционния съд, ролята на Конституционният съд като „негативен законодател“ в разделението на властите.

- Допълнително се допринася за актуалния научен дебат по отношение на достъпа до конституционно правосъдие в Република България.
- Правят се пет предложения за изменение на законодателството. Предложенията почиват на сравнително правния анализ на опита в други европейски държави и набелязаните в хода на изследването специфики на българската система за конституционно правосъдие. Предложенията могат да се обобщят в следните групи: 1) институционални предложения, насочени към укрепването на системата за конституционно правосъдие и 2) процесуални предложения, насочени към оптимизиране на механизма за взаимодействие между Конституционния съд на Република България и редовните съдилища, част от съдебната власт.
- Направени са авторски статистически изследвания и приложения, които онагледяват реализацията на конституционното правосъдие в Република България и възприелите европейския модел, държави-членки на ЕС и които подкрепят застъпените тези.

IV. Публикации, свързани с дисертационния труд

1. Георгиева, Р., Конституционни гаранции за независимостта на съдебната власт, сб. Конституционни изследвания 2014-2015 г., 25 години демократична трансформация в Република България, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2017 г., с. 238- 261.
2. Еволюцията на последващия контрол за конституционност във Франция след реформата от 23 юли 2008 г., сб. Конституционни изследвания 2014-2015 г., 25 години демократична трансформация в Република България, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2017 г., с.492- 508.
3. Георгиева, Р., Децентрализацията като тенденция в развитието на европейския модел на конституционно правосъдие, Научни трудове на института на държавата и правото, БАН, том IV, София, 2016 г., с. 102- 112.
4. Георгиева, Р., Възможности за развитие на конституционно правосъдие във Великобритания, сб. Конституционни изследвания 2016 г., УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2018 г., с. 242- 262.
5. Георгиева, Р., Централизираният европейски модел на конституционно правосъдие в контекста на европейската интеграция, България и Европейския съюз десет години по-късно - какво (не) постигнахме?, Доклади от втора съвместна научна докторантска конференция на катедра „Европеистика“, на катедра „Политология“ към Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ и фондация за свободата „Фридрих Науман“, София, 2017 г., с. 240- 255.
6. Георгиева, Р., Ролята на конституционните съдилища в глоболизиращият се свят – европейски перспективи, сборник с доклад от VIII национална конференция на докторантите в областта на правните науки, Институт за държавата и правото, БАН, София, 2018 г., с. 126-136.
7. Георгиева-Толкингтън, Р., Решение намерено в превода. За предизвикателствата пред съвременния конституционализъм в светлината на решение № 13 от 2018 г. по к.д. № 3/2018 г., Адвокатски преглед, бр. 6-7/2018 г., с. 56-68.
8. Георгиева-Толкингтън, Р., Достъп до конституционно правосъдие чрез съдилищата в Европейския съюз, Адвокатски преглед, бр. 6/2020 г., с. 3-25.